

דף שבועי

בס"ד

פרשת כי תשא, תשפ"ה, מספר 1610

חטא העגל וקבלת השפעה מזולתנו

מאיר סיידלר

כחוט השערה). לפי זה, עונשו של אהרון היה צריך להיות כפול ומכופל.

קיימות שתי מגמות בפרשנות חז"ל וימי הביניים שמנסות לענות על תמיהה זו, ואביא כאן בקצרה את נציגיהן. המגמה הראשונה באה להפחית בחטאו של אהרון ולמעשה יוצקת תוכן מבאר לדברי התגוננותו באוזני משה "אתה ידעת את העם כי ברע הוא" (שמ' לב:כב). חז"ל מוצאים שלל נסיבות מקלות בהתנהגותו של אהרון, והמכנה המשותף לכולן הוא שאהרון הבין שכל ניסיון של התנגדות מפורשת ונחרצת מצידו נידון לכישלון, בגלל מצבו הרוחני של העם בעת האירוע. לפיכך בחר אהרון בדרך של שיתוף פעולה למראית עין. מטרתו הייתה לרכוש את אמון העם החוטא, ובפועל לעכב את ביצוע החטא או אפילו לבטלו (ויקרא רבה י, ג). לפי תפיסה זו, אהרון לא חטא, אלא שהטקטיקה שלו למנוע את חטא העגל, או לכל הפחות לעכב את ביצועו עד לחזרת משה שיציל את המצב, לא צלחה, אם בשל הנסיבות אם בשל טעות בשיקול דעת. פירוש מדרשי זה, על שלל פרטיו וטיעוניו, מובא ברש"י (שמ' לב:ב,ה).

המגמה השנייה מוצאת את דובריה המובהק באברבנאל, שטוען שאהרון אכן נענש על חלקו בחטא העגל, אך עונשו הוסתר מפאת כבודו. אברבנאל מפרש את הפסוק שהובא לעיל ("כי לא יבא אל הארץ... על אשר מריתם את פי למי מריבה") כסיפור כיסוי. העונש על אהרון לא באמת נגזר על חטאו המינורי במי מריבה, אלא על חטא העגל, רק שהתורה חסה על כבודו של אהרון ולא רצתה להזכיר זאת במפורש (בפירושו לבמ' כ:כג).

ברצוני להביא כאן פרשנות נוספת, של הרב אליהו בן אמוזג (1823-1900), המסתמכת על יסודות קבליים, כפי שיבואר בהמשך.

הרב בן אמוזג מבסס את השקפתו באשר לחלקו של אהרון בחטא העגל על ההבדל בין שני מנהיגי העם, משה ואהרון, ועל תפקידיהם השונים. אהרון מילא תפקיד שמשה רבנו לא יכול היה למלא. משה רבנו היה מרוחק מהעם. הוא בא מבחוץ, ובעת משבר הוא נטה את אוהלו מחוץ למחנה. אור פניו קרן והעם פחד ממנו

חטא העגל מצטייר הן בתורה שבכתב הן בתורה שבעל-פה כחטא חמור ביותר, ושבירת הלוחות שבאה בעקבותיו תוכיח. המדרש מעצים את חומרתו של חטא העגל בהסתמך על הסיפא של הפסוק: "וַיִּבְיוּם פְּקָדִי, וַיִּפְקְדֵנִי עֲלֵיהֶם חֲטָאתָם" (שמ' לב:לד). לפי המדרש (בסנהדרין קב ע"א), שמובא ברש"י על אתר, חטא העגל היה חמור כל כך עד שהקב"ה היה צריך לפרוס את העונש עליו בתשלומים, על פני דורות רבים, כדי שעם ישראל יוכל לעמוד בו.

חלקו של אהרון בחטא העגל זוכה אף הוא להתייחסות מפורשת בתורה: "וַיִּגַּף ה' אֶת הָעָם עַל אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשָׂה אֱהֲרֹן" (שמ' לב:לה). גם הדו-שיח בין משה ואהרון בעקבות חטא העגל אינו מותיר מקום לספק: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל-אֱהֲרֹן מַה עָשִׂיתָ לָּךְ הָעָם הַזֶּה כִּי הִבֵּאתָ עֲלֵיוֹ חֲטָאָה גְדֹלָה" (שם:כא). אהרון אומנם מתגונן ומאשים את העם: "וַיֹּאמֶר אֱהֲרֹן אֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲתָה יָדַעְתָּ אֶת הָעָם כִּי בָרַע הוּא" (שם:כב, וכן ההמשך בפסוקים כג-כד), אך לא נראה שמשה השתכנע במיוחד: "וַיֹּרָא מֹשֶׁה אֶת הָעָם כִּי פָרַע הוּא כִּי-פָרַעַה אֱהֲרֹן לְשִׁמְצָה בְּקִמְיָהֶם" (פס' כה).

מעצמה עולה כאן השאלה, אם אכן כך, היכן נענש אהרון על חלקו בחטא העגל. זאת ועוד: כמו מות משה, בתורה מוצג גם מות אהרון במדבר כעונש על חטא. אולם מדובר בחטא אחר, על פניו חטא מינורי בהרבה: "וַיִּסָּף אֱהֲרֹן אֶל עַמּוּי כִּי לֹא יָבֹא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל אֲשֶׁר מָרִיתֶם אֶת פִּי לְמִי מְרִיבָה" (במ' כ:כד).

בעקבות ניסיונות הגותיים ופרשניים להפחית מחומרתו של חטא העגל – המפורסם שבהם הוא בספר הכוזרי המסביר את חטא העגל לא כעבודה זרה אלא כהגשמה בלבד (כוזרי א, צז) – השאלה מדוע נענש העם (אפילו אם נאמר שהחטא היה חמור פחות ממה שחשבנו), אך אהרון יצא בלא כלום, אינה באה על פתרונה (מה גם שכידוע, הקב"ה מדקדק עם קרוביו

* ד"ר מאיר סיידלר מלמד פילוסופיה יהודית במחלקה למורשת ישראל באוניברסיטת אריאל ובלימודי יסוד בבר-אילן.

השפעה. לכן משה היה זקוק לאהרון. אהרון השפיע יותר ממשה; בלעדיו משה לא יכול היה לפעול בקרב העם, לא בתחילת דרכו וגם לא בהמשכה. השפעתו של משה עברה דרך המסגרת של אהרון ורק לאחר מכן ירדה אל העם. אהרון השתמש בתכונתו המיוחדת כדי להפעיל את השפעתו; בנכונותו להיות מושפע.

זוהי למעשה גרסה פסיכולוגית-חינוכית של תפיסה קבלית ידועה, שאפילו הקב"ה (או למזער השכינה הא-לוהית) מושפע על ידי האדם ומעשיו, כי רק כך הוא יכול להשפיע. זהו סוג של אקסיומה שחוזרת אצל בן אמוזג שוב ושוב כהסבר לתפיסה הקבלית בדבר השפעת האדם ומעשיו על עולמות עליונים, וכביכול על הקב"ה עצמו (IeH, עמ' 363).

תפיסה דיאלקטית זו של השפעה הדדית, המניחה סוג של היזון חוזר מהמושפע אל המושפע (שמקורה, כאמור, בקבלה), זוכה אצל הרב בן אמוזג לפיתוח אוניברסלי שממעיט למעשה בצורה משמעותית מחטא העגל עצמו, ולא רק מחלקו של אהרון בו.

לפי מדרש חז"ל (שמות רבה מב, ח; מובא גם ברש"י לשם' לב:ח), מי שפיתה את עם ישראל לחטוא בחטא העגל היה הערב-רב שעלה ממצרים יחד איתם, כפי שמוזכר ביציאת מצרים (שם' יב:לח). הרב בן אמוזג מודע, כמובן, לפרשנות שלילית זו של חז"ל על הערב-רב, אך הוא מוסיף לה רובד "מכיל" ולמעשה אף חיובי. הערב-רב מזוהה אצלו עם מי שהיה "הַיָּרָא אֶת דְּבַר ה'" (שם' ט:כ) במכת הברד (IeH, עמ' 489). על פי התוכנית הא-להית, הגוים השייכים לערב-רב זה היו חייבים להיות חלק מיציאת מצרים, כדי שאירוע היסטורי זה יהיה בעל משמעות אוניברסלית.

רק על ידי השתתפותו של הערב-רב, קיבלה יציאת מצרים את מעמדה האוניברסלי גם בעיני האומות. רק כך, באמצעות ההשפעה שקיבל עם ישראל מהערב-רב, הפכה יציאת מצרים לנכס צאן ברזל בתרבות האנושית כולה. רק בזכות הזיקה בין עם ישראל והערב-רב שהשתתף ביציאת מצרים, זכה אירוע מכונן זה להיקלט בתודעת האנושות ולהשפיע על מהלך ההיסטוריה העולמית, לפי דעתו של הרב אליהו בן אמוזג.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
 עורכת לשון: רחל הכהן שיף

וכו'. אהרון היה מקורב יותר לעם, עובדה שבאה לידי ביטוי בהספד שזכה לו אחרי מותו. בניגוד למשה, שאת מותו ביכו "בני ישראל" (דב' לד:ח), את מות אהרון ביכו "כל בית ישראל" (במ' כ:כט), ניסוח שהוא כולל יותר (רש"י לדב' לד:ח).

בהסתמך על סגולתו המיוחדת של אהרון ויכולתו לזכות לקרבת העם יותר ממשה, הרב בן אמוזג מסתכל גם על חלקו בחטא העגל. בהקשר מפורש לתפקידו של אהרון במעשה העגל, הרב בן אמוזג אומר את הדברים הבאים:

מוכנותו אנו לקבל את השפעת זולתנו, דווקא היא מהווה תנאי המאפשר לפעול בחזרה על הרוח של זולתנו. אנחנו מקבלים יותר בקלות השפעה מהזולת כאשר אנו חשים שגם הוא מצדו מוכן לקבל משהו מאיתנו. כדי שהשפעתנו תוכל להועיל באמת, צריך איזו נקודת מוצא משותפת, שפה משותפת, אם לא כן, תהיה אמנם מספיק קדוש כדי למות על קדושת השם, אך לא תוכל לשמש כשליח השם לבני אדם (IeH, עמ' 488).¹

אהרון חש את מצוקת העם. הוא הקשיב להסבריהם שהציגו את ניסיונם לבנות להם עגל מתוך ערגה להתקרב לכוח עליון באמצעות אחת מבחינותיו (על פי המדרש וגם הקבלה, העגל הוא השור שבמרכבת יחזקאל. זהו נושא נוסף שהרב בן אמוזג מעלה בהקשר זה, אך לא כאן המקום להרחיב עליו). ולמרות שאהרון ידע שהדבר פסול, הוא "זרם" איתם, מרוב אהבתו אותם. אהבה זו של אהרון לעם, שמוכנה הייתה לוותר על טוהר הקדושה כדי להיות קרוב יותר לעם (וכך, בהכרח, גם להיות מושפע מהלך הרוחות שבקרבנו) לא רק מקלה על חטאו של אהרון, אלא אף מבטלת אותו. אדרבה, זו היא מדרגתו המיוחדת של אהרון, על פי הרב בן אמוזג. בכך הוא למעשה מעצים את המגמה שקיימת כבר אצל חז"ל (שהובאה לעיל) המוצאים סיבות מקלות לחלקו של אהרון במעשה העגל. סיבות מקלות אלה הופכות אצל הרב בן אמוזג להצדקה מלאה.

הרב בן אמוזג אומר דבר שכולנו מכירים מהחיים, אך ייתכן שלא ניסחנו לעצמנו באופן ברור: מי שרוצה להשפיע, צריך להיות מוכן גם לקבל השפעה. בני אדם מתקשים לקבל בליבם דברים ממי שמרומם מהם יותר מדי (כפי שאכן היה משה, או רק בעיני עצמם), וכן ממי שמתבוננים עליהם ממרום כדי להשפיע עליהם טובה, בעוד שהם, המושפעים עצמם, לא יקבלו כל

1 ההפניות (בסימון IeH) מתייחסות למהדורה הראשונה של המגנום אופוס של הרב אליהו בן אמוזג, ישראל והאנושות, שיצאה בצרפתית בשנת 1914 (Elie Benamozegh, Israel et l'humanité, Paris 1914). התרגום הוא שלי. כל המהדורות המאוחרות וכן התרגומים (כולל התרגום לעברית) מקוצרים וחסרים. הרב אליהו זיני מכין בימים אלו מהדורה מורחבת וביקורתית של ספר חשוב זה של הרב בן אמוזג.